

MONCADAPÈDIA
arxiu de memòria popular

Fitxa per la Moncadapèdia / Arxiu de memòria popular

Nom/ Cognoms	Amparo Gascó Ballester
Data de naixement	Dissabte 11 de maig de 1935
Títol	<i>Amparín Gascó 'la Polida'. El treball de les dones a la Jutera i a la Seda.</i>
Temàtiques	Dona, treball, seda
Data i lloc de l'entrevista	Dilluns 22 de juny de 2020, casa de l'entrevistada
Data de la publicació	Dimecres 8 de juliol de 2020
Equip entrevistador	Etnograma (Laura Yustas i Nelo Vilar)
Enllaç extracte	https://youtu.be/fSjv5bY5yO8
Enllaç entrevista completa	https://youtu.be/sAb6Gz519EY

Vam entrevistar a Amparín Gascó, de la família de 'les Polides', amb el seu nebot Vicent Marqués. La conversa va ser molt fluïda, el repertori d'anècdotes gracioses d'Amparín és grandíssim, però a més a més el seu relat ens permeté fer-nos una idea molt precisa de les relacions laborals de les dones i de la quotidianitat de tota una generació, amb totes les seues alegries i tota la precarietat del moment. Tant les històries sobre la Jutera de Foios com la seua visió de la fàbrica de la seda són joies de la memòria oral.

Sinopsi:

Amparo Gasó Ballester, 'Amparín la Polida' (1935), ens parla del seu treball a la Jutera de Foios i a la fàbrica de Garín, primer a València i després a Moncada, on va viure l'última època d'esplendor de l'artesanía de la seda.

Transcripció:

Vicent Marqués.- El auelo, que estigué en la guerra molts anys tamé, i después de la guerra tornà...

Amparín.- Quan s'acabà la guerra ell se'n vingué a peu des de Almedíjar o no sé a on hasta ací.

Vicent.- Ma mare contava que se n'anà amb l'auela a vore a l'auelo al frente. Dorgué baix d'una garrofera, estigueren en Segorb...

Amparín.- Ella i un atra dona del carrer de Sant Roc o de...

Vicent.- Anaren ahí pac a la zona de Segorb, estigueren en el front de Terol. I diu que se n'anà m'auela, después dormiren... Contava unes històries ma mare...

Amparín.- L'auelo anà dels últims, però anà. I se va salvar perquè volien que anara a fusilar a dos o tres, i ell diu: "estoy toda la noche de guardia aquí, ya me han relevado.-I dice: ah, no, pues nada", i per això se salvà. Aixó faltava!

Mos té que dir lo primer com li diuen.

Amparo Gascó Ballester.

I quin any va nèixer?

En 1935, el 11 de maig.

Vostés tenen algun malnom de família?

Sí, les Polides.

Les Polides per guapes!

Sí [risses]. Això diuen.

Els seus pares són d'ací de Moncada, vostès són d'ací de Carracuca.

Sí, de pura cepa.

Serien llauraors, m'imagine.

Mon pare era obrer i ma mare treballava en la fàbrica de mistos.

A on va anar a escola, vostè?

Antes era José Antonio, jo aní ja quan s'acabà la guerra. I se dia José Antonio. Ara és la música, bueno... el conservatori. Mon pare treballà pa fer ixa escola i entonces era... Blasco Ibáñez. Jo aní quan era José Antonio. Però hasta els 9 anys, eh? Ja no aní més. Tenia que cuidar al meu germà, i encà estic cuidant-lo. Per desgràcia.

Sí, moltes xiquetes prompte les traïen.

En aquell temps aixina com ara cobren els parats, en aquell temps no... I ma mare cobrava en tiquets, no n'hi havien dinés entonces. Anaven amb cartilla. Què hem de fer, no Vicente? [risses].

I prompte a treballar, m'imagine.

Pues sí.

Vicent.- A quina edat començares a treballar?

Als 14.

Ací en Moncada?

No, en Foios. En la Jutera. Hasta els 20, sis anys treballí allí.

Treballaven moltes hores?

Huit hores, però s'alçàvem molt de matí perquè teníem una hora llarga pa caminar, i la veritat pues...

Vicent.- Dignes l'hora d'alçar-te.

Se ficàvem a treballar a les 4 i vint però mentres s'arreglàvem i tot pues a les 3 del matí s'alçàvem.

Vicent.- I a peu.

-Però no ho sentíem, com érem jóvens s'ho passàvem bé. Bueno, "s'ho passàvem bé" ... bé, bé...

N'anirien moltes.

Sí, a muntó. Tant d'ací dalt del bàrrio com de Massarrojos n'anàvem 7 ó 8, ací més, lo menos 20. I baix al poble no ho sé dir perquè hi havien dos turnos. Jo era el turno verd, anava en el turno verd amb totes les de per ací, i les de baix al poble anaven crec al turno roig.

Era fàcil entrar?

En Foios? Sí, lo que era difícil és ací en el poble, que tamé n'hi havia una fàbrica de sacs i no n'hi havia forma d'entrar. Els que volien i au, els que tenien... Allí sí. Quan va ser la primera barrancà, en el 57?

Vicent.- La barrancà en el 57.

Quan entrí jo i algunes xiques [5 min.] encà mos tocà llavar piso de un tros de nave que havien llevat el material.

El any 48 va haver una barrancà molt forta en Foios...

Vicent.- No però ella se referix la de València, que va ser quan...

Que en hi hagueren dos [es refereix a la barrancada de 1948, que és la que més va afectar a Foios; quan va entrar a la Jutera feia mesos d'aquella inundació del Carraixet]. Però la segon [la del 57, quan ja tenia 22 anys] jo ja treballava en València en açò del... I en'cabant me passaren a Moncà. Quan desaparegué la fàbrica mos passaren ací, que eren dos, estava en València i ací. Se quedà la d'ací, que ara no queda res. I això. Gràcies que me posaren allí, que si nos encà estaria anant a Foios [risses].

I com va ser que la van agarrar pa la seda?

Una amiga de la meua germana que encara viu. Viu un carrer més pac amunt d'ací. Treballava allí, ficà a la germana i me posà a mi. I gràcies, per molts anys que visca.

Entonces vostè va escomençar en València?

No, en Foios.

A la seda em referia.

A la seda en València.

I després a totes les van passar ací.

Sí, la que volgué vindre, la que no si ja tenia més o menos la edat de jubilar-se se quedaven.

L'ambient era millor ací que en València?

No, pa mi no. Ací estigui molt a gust. Però allí com érem més joves pues... Que entre tot he treballat 46 anys.

Pues tot això és lo que n'hi ha.

Vosté va dependre tota l'artesanía, tot lo més difícil.

Sí. M'agradava molt. Ojalà que... I no me jubilà als 60 anys... als 65 anys per el meu germà, perquè no volia. "Total per 100 euros que... -100 pessetes, que eren pessetes- que te van a donar més pa què". Pos haguera... no sé si haguera aplegat...

Vicent.- I la mestra teua qui va ser? Qui te va ensenyar?

-Mila. Mila Ríos.

Mos han dit que resaven molt. Que era un ambient un poquet beato, mos han dit.

Sí, la Canonja, que no sé si viu. Resava el rosari i mosatros contestàvem, perquè estava a una distància ella com d'ací a les vidrieres [*sis o set metres*], i ella resava i mosatros lo que resàvem ho cantàvem tamé... I un dia don Luis, que era el amo, uno dels amos, mos sentia cantar, i n'hi havia una xiqueta que no entonava, i li digué a la Canonja: "Carmen, todas cantan bien, pero hay una que desafina" [risses]. I Tere, la Caliu, d'allà... que era del carrer dels Senyorets [*la denominació popular de l'elegant carrer de les Barreres*], que ara viu en Vinalesa, feia: "Angelet vol que cante jo en el cor d'ell. -Diu: pues ja veus, si Don Luis ha dit això...!" [risses]. Però ella cantava de totes formes, cantava. Bé, s'ho passàvem prou bé.

Hi havia bon ambient, mos han dit.

Sí, ací sí. Ací en el saló que estàvem mosatros bon ambient. En el atre saló que era tot mecànic, que tamé vaig estar una temporà -mecànic, però...-, no n'hi havia tant d'ambient perquè claró amb el ruido que feia i tot... Però allí sí.

Mos pot ensenyar un atra vegà les canilletes estes...? Mos pot explicar com anava?

Canilla.

Açò ho passàvem de per ahí i quan alçaven uns pilotets de... en una madera l'apretàvem, eixien uns quants fils i segons els fils que eixqueren havíem de passar este color o l'atre. Aixina tots, i isqué el dibuixet ixe. Ixe era la tela més ampla que fèiem i més colors. Però n'hi havien de molt bonicos sense ser tampoc tan grans. [10 min.] N'hi havia uno que se dia el Reina que el feia una xica que fa poc que s'ha mort. I atres teles tamé. El Reina

era molt bonico. Eixe era molt car, però el Reina era molt bonico. Tamé era molt car, no tant com este no, perquè no duia tants colors, però molt bonico. Eren vàrios... vàrios dibuixos.

Vosté ho feia tot?

Lo que me manaven [risses].

Un dels motius en seda més elaborats que hi havia, conservat per Amparo Gascó.

Clar, però sabia fer-ho tot, vull dir.

Hombre, más o menos... Tot tot tot...
tampoc...

Tamé ensenyava vostè a altres xiques.

A estes dos xiquetes, dos xiquetes... esta Reme... a ixa li donava algunes instruccions, però no, no molt. Aquelles sabien prou tamé. Eren aplicaes. Ella i Mari Carmen, l'atra xiqueta que li dien Mari Carmen, pues sí, aplicaes. Un atre xiquet que li dien Pepe, un atre Miguel. Però eren prou aplicaets. Entre totes els fèiem un poquet de costaet. Esta xica Mila, que tamé morí, pues ixa era la que més... Com era molt major i ja era això pues ella era la que més els encarrilava.

Eren tot dones... pràcticament eren tot

dones les que treballaven.

No, no, no, no, hòmens tamé: este Miguel, Pepe, Chenchó i Agustín eren xicots tots jóvens. Que ara només que queda que Agustín, està treballant allí. Que vosatros el coneixereu...

No, no, no el coneixem.

Pues ixe xic és molt aplicat, ixe ha fet de tot: ha urdit, ha encanyat i ha fet de tot. Està treballant.

Treballava més a gust ací o a la Jutera? La Jutera molt distint, no?

Pues allí com érem totes jóvens i això... I en la carretera... Vaig a dir-te una cosa: un dia una xica de baix de... que anava amb mosatros, anava cantant. I per Vinalesa anàvem a peu de vora sèquia Gran, i anava cantant: "en la tierra [inintel·ligible] navarrica navarrica..." [*pensem que es refereix al pasodoble de Luis Lucena "Navarrica"*]; ix el sereno per un cantó i diu: "escandaloses, calleu! -I diu: no m'he alçat jo?, pues que s'alcen tots" [risses]. Aixina tan campante.

Vicent.- Ma mare sempre dia allò de dir... quan vos veia el sereno feia: "gent de fàbrica".

-Ai, mira pues, u que treballava en l'ajuntament sempre que mos veia per el carrer les Barreres, que sempre se topetàvem quan veníem a les 2: "fabriqueras". Mosatros callàvem, però venia una, Lola la... que era casà amb un Rosendo, i fa: "tu, Popeye, que pareixes Popeye, què vols?" [risses]. Ja no mos digué res més, mos mirava i no mos dia res més. Anava amb un atre home i no... aquell no dia res, però ell: "fabriqueras". I com anaven amb jaqueta se pensàvem que eren rics tots, treballant en l'ajuntament. En aquell entonces el que duia jaqueta era ric pa mosatros. Perquè mosatros anàvem amb mantonet [risses], res de jaquetons. Ai, jo me ric però... Entonces tamé, perquè no ho notava: estaven totes igual!

Joventut.

Això. Pues vaig a dir-te una cosa: venia una dona molt major de Massarrojos, li diem la tia Xurreta. Per el carrer l'Asilo, el dels pilons, va i un dia se veu una pata, un ànec. I diu: "ai...", anàvem mosatros, s'ajuntàrem totes; i va i l'agarra. L'agarra i se'l fica en el bolso. I se'n va [risses]. Se'n va a Foios, a les tres i quart del matí. I li diguérem: "tia Maria, què ha fet amb el pato? -Diu: que le he rodado el cuello", però clar, com se riem i parlàvem al carrer ho sentirem. Isqué a migdia una dona que li dien la Hermana del carrer Major i fa: "xiques, qui és la que ha agarrat el pato? -i diem: ai, mosatros no sabem res". I les de Massarrojos li digueren: "ai, pues la tia Xurreta". Perquè a vegades ella quan veníem se n'anava en el tren de l'estació a... perquè la dona ja era molt major. [15 min.] I aquell dona isqué lo menos tres dies, hasta que la pillà. I fa: "escolte, vostè ha agarrat la pata? -Dice: mire, me queda una cuja, si la quiere..." [risses].

Vicent.- Això la pata que estava covant.

-Diu: "pues a vorem jo amb els ous que estan covant què faig. -I diu: yo qué quiere que le diga". Li quedava "una cuja" [risses]. Encà que no vullga pues això, tot això se'n recordem. Més jóvens que érem, 14 i 15 anys, hasta els 20 estiguí anant. Conque tot això, "la cuja".

Estava ben pagat o...?

Pues jo li diré: hasta que no vaig complir els 15 anys jo anava a estall però no me'l donaven. Totes les setmanes jo cara l'encarregat. "Encà no tens 15 anys". Quan vaig complir els 15 anys entonces me donava lo que me guanyava. Perquè anàvem en cadena, i lo que marcava... el d'això ixé... el marcaor...

Vicent.- El cronómetro que tenien del treball.

-Pues mos ho repartien pa tots, però a mi me quedava sense l'estall. I nada... I jo hala, i vinga, i hasta que els 15 anys. I de vez en quan mos donaven una paga doble. Això és lo que mos feia més gràcia [risses]. Tardava mig anys, un any, aixina, però mos donaven una paga doble. I anàvem a gust. Ara, quan venia barrancà tamé s'ho passàvem bé, eh?, que ses banyàvem... si podíem passar se banyàvem quasi hasta el genoll, i un dia tinguérem que anar-se'n per València. No totes, però quatre o cinc: la meua germana, jo, una xica de Massarrojos i dos o tres mes se n'anàrem des de Massarrojos a València i después de la central a Foios. Aplegàrem a les 7 i mitja del matí. Però no mos llevaren... mos donaren el jornal sencer, menos mal. Aixina vale. I les que no anaren pues no ho sé, si els el donarien o no.

Vicent.- I tamé la nevà del cinquanta-no sé què tamé vos pillà, que mon pare se'n recordava que una nevà que va pegar molt forta, que mon pare diu que anà amb una manta a arreplegar tamé...

-Ah, sí. Una vegà ma mare i mon pare -entonces ja no venia Vicentica, ja s'havia casat-, pues s'adorguérem, la única vegà que me vaig adormir. I s'alçàrem i mon pare m'acompanyà. Entràvem a les 4 i 20, i passaven cinc o sis minuts, ja havien llevat els caixonets de les fitxes però lo porter era molt bon home i fa: "dus la fitxa", i la ficà en el caixonet i au. En un minut me presentí en Foios. Mon pare vingué ofegat. Això li ho digué a ma mare, ell, que jo... jo això bé; ell era més major... No te cregues que no hem patit, eh? Ho mire ara, però entonces... Lo únic que teníem por era quan veíem a la Guàrdia Civil per el barranc, tot i capot. Mos feien aixina però no mos digueren mai res, i mosatros s'apartàvem... És que entonces la Guàrdia Civil donava molt de respecte. És aixina, eh? No teníem por a que mos ixquera ningú, perquè anàvem vàries. No mos ixqué mai ningú, només que el sereno [risses], pa que callàrem. Pues tamé venien dos dones, una viuda i l'atra fadrina, que vivien més pac amunt de ma casa. I al

que apleguem ahí al cantó el germà d'ixa dona de la dels patos pues era sereno, era un home grandot. I al que apleguem ahí al cantó la viuda se para en sec; eren madrilenyes. I fa: "¡alto, quién va!", i jo dic "ostras, què [inintel·ligible] li passa a esta dona?". Diu: "no tingau por, que és el sereno. -i Haber avisao, coño!" [risses]. Jo l'havia conegut, perquè ho sabia, però ella... Era molt poricosa aquella dona. Jo tamé, no era valenta, però... D'ahí ja s'enjuntàvem en atres però hi haven vegaes que anàvem les tres assoles. [20 min.] No passa res. Mira, hasta ara he aplegat, hasta ara. Demà ja vorem. Conque què fem, xiqueta? Les coses que hem passat en aquell entonces.

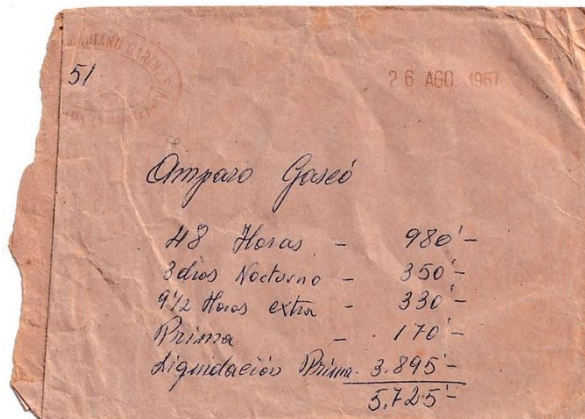
La seda la pagaven millor?

La seda havia... Mosatros teníem de patró a San... bueno, dóna lo mateix... San... Celedónio. I mos tocava pagar-mos més a mosatros que a les que treballaven amb cotó. I este senyor, que va ser l'últim patrono que tinguí, passà a tots cotó, i la seda desaparegué. Ah? A lo primer sí que guanyàvem un poquet més, quan estaven els patronos antics, però en entrar este, que estava en la Coca-cola que diu que era director o no sé què, es veu que o se n'aniria o li convindria més ahí i ell és el que va desfer tota la fàbrica. No volia que anaren les visites, perquè allí venien hasta de fora Espanya, de visites. I ell ficà tot algodoner i s'acabó el carbón. Ai, sí, xic, sí.

Vosté ha treballat sempre a estall.

Sobre de cobro d'Amparo Gascó.

Il·lustració 1 Sobre de cobro amb treball "nocturno", extres i primes.

Sempre. Sempre. Teníem un tope, tamé. En la seda teníem un tope. I mos ficaren... quan entrà ell de patrono mos el va pujar. Si antes jo feia... tenia tope de 22 centímetros me pujà a 26. I per cada centímetro que feia de més mos donaven 200 pessetes. Jo, per el comptar que m'estava, quan podia que no duia tantes canilles pues aplegava hasta 31 i 32, segons estava. Ahí tinc els sobres, anava a esgarrar-los i el meu nebot no volgué.

Vicent.- No, és que tenia sobres d'ixos de paper d'estrassa de com se cobrava antigament i dic "dona, això no ho tires, això és una..."

-Ah, pues un atra: l'auela quan venia jo amb el sobre me feia: "pobres amos" [risses], i dic "mare, i les meues cames què?". Aixina ho feia ma mare. "Pobres amos".

Vicent.- Tenia por de que quebraren els amos.

-Encà com ella no treballà tamé a estall en la fàbrica de mistos!

Sa mare?

Sí, però la jubilaren als 58 anys per malalta.

-Vicent.- M'auela era comptaora de mistos.

-Sí, caixetera.

"Comptaora de mistos"?

Sí, comptava els mistos i els ficaven en les caixetes.

Vicent.- Tacatacatatac, però per lo que sempre han contat tots els treballaors que han treballat amb ella, diu que l'auela era... Si ma tia ha treballat a estall, m'auela... Jo a m'auela l'he conegut... clar, jo ja estava casat, ha conegut a dos... bueno, als tres xiquetes, va conèixer hasta a Mercé. Bueno, a Mercé ja pràcticament no la va conèixer perquè...

-Mercé i Alba eren molt xicotetes.

Vicent.- Però que l'auela amb Mercé i Alba té algun retrato al braç però molt xicotiues. I l'auela no se n'anà pac allà treballant perquè era capaç...

-Perquè la jubilaren de malalta...

Vicent.- ...era capaç, perquè m'auela era d'estes persones que no parà en la vida.

-Anava amb andador últimament. Bueno, se trencà la cadera i anava amb un andador, i aixina i tot encà me llavava algunes peces amb el andador. Quan jo venia tenia... les peces xicotetes. I ella era comptaora que dien, uns quadros i ahí tot això diu que estava amb mistos, i ella agarrava un pilotet i els ficava en el això. No li cresqueren en la vida les ungles, hasta que morí no li cresqueren.

Vicent.- El fosforo... perquè molta gent de tant de fregar...

-De tant de rascar aixina...

Vicent.- ...de quan en quan se pegava foc tota la tirera, entonces anaven sempre ple de fosforo en les ungles, i l'auela...

-Això, però me dia a mi "pobres amos" [risses]. Ho dia pa fer-me la punyeta. Ai! Però vamos, ho hem passat tot. A qui no li toca tot ho passa.

Bueno, 30 centímetros pareix molt, no? És molt!

30 centímetros. I dien que en feia 22. O 15 ó 16. Quan venia visita, eh? Dia que feia això, i jo anava a estall i...

Vicent.- Pa cobrar més [risses]!

-Si guanyava 400 pessetes pues això és lo que tenia. Aixina és que tot això. I este senyor és el que mos pujà la tassa. Ah, a fer punyetes [risses]. L'atre dia m'enterí que m'ho digué una companyera que diu que s'havia mort la dona. Li díem la senyorita Thatcher [risses], perquè entrà... no sé si el despatxarien de la Coca-cola, que si diu que era ingenier o lo que fóra, no ho sé; que entrà en un jersé fet a mà però de cotó roín, i al poc de temps ja anava la senyora a base de bien. I com me se plantava al costat, a vore lo que feia jo, a vore si m'afanyava molt o no, [25 min.] però jo anava sempre a la mateixa marxa. Hombre, pues això podíem fer, que mos dia... i en quan en quan me caïa alguna canilleta però no me la plegava! [risses] Per això un dia fiu aixina: pam!, amb la banqueta ixa, que teníem una banqueta aixina. Si no feu aixina li arree en la cara. Què punyetes! Les atres xiques dien: "ai, jo no sé tu com t'ho pots aguantar. - Jo dic: me tinc que fer l'ànimo, si nos estaré jo ací tota sofocà sempre" [risses]. Ai, és de veres, si sempre la tenia allí! Quan se cansava se n'anava, i feien... les xiques feien... perquè elles... era un carreró, jo estava a l'escomençament del... qua hi havia una paret, com ahí. Aixina. I les atres xiques quan la veïen vindre ho deien i tot això: "que ve la Thatcher. - I jo: ah, pues que vinga" [risses]. Pues que vinga, és aixina...

Què bé, eh? [risses].

Una xica com vostè guanyava pa vostè, o tenia que donar en casa els dinés?

Jo li entregava el sobre a ma mare. Ma mare quan el veia i el comptava feia: "pobres amos". Mon pare igual, i el meu germà igual. Quan treballava el meu germà i tots, tot.

Vicent.- Ací la matriarca era l'auela [risses].

-I ma mare... no és que ella mos ho exigia, eh? Mon pare... i mon pare quan li entregava el sobre... els dinés, entonces sense sobre, li feia: "ara dona'm pa tabaco. -Sempre te dic que t'ho quedes tu. Fes-te una part i aixina fas açò". Pues mon pare mai, sempre feia... I ma mare pues li donava lo que li pareixia, más o menos. I feia: "de quant en quant ves a dinar amb els hòmens. -Diu: jo m'assome a la goma de l'aigua pa... -que era obrer-, diu: i bec i lo atre m'ho quede pa tabaco [risses]. Lo que m'he de gastar en la tenda...". I ma mare feia: "pues tu t'ho perds". És aixina, eh? Aixina ho feia, però no se quedava ni una perra. I encara de lo que ma mare li donava ahorrava algo i en un llibre que teníem aixina i tinc, quan venia nadal mos feia al meu germà i a mi: "agarreu el llibre i vegeu lo que n'hi ha". N'hi havien 20 duros, set o huit...

Vicent.- Serien pessetes [risses].

-Pessetes, sí. Bueno, vint duros era. Ell quan feia replega, que ho feia en bitllet i ho ficava dins d'un llibre. Mosatros fèiem una alegria, de vore-ho! I ma mare tamé! Dia: "això t'ho lledes tu d'ahí [de menjar]". I mon pare no feia cas. Ai, però ma mare, igual que mon pare, han treballat molt. Ma mare la jubilaren per malalta, per l'esquena, i anava a la Casa del Chavo... -sap a on és? Era [es deia així popularment a la seu de la Caja de Previsión Social, a on antigament els treballadors pagaven un xavo; hui en dia és seu de la Tesoreria General de la Seguretat Social a l'avinguda Marqués de Sotelo, a València]-, i li digué una vegà el metge: "que venga su marido -perquè la volien jubilar-, usted no está pa trabajar. -Jo sí. -Usted estará trabajando dos

semanas y no podrá tirar adelante. Que venga su marido”, hasta que anà mon pare i li digué: “su señora no puede trabajar”, i entonces se va convèncer i la jubilaren. I la primera... el primer mes que li pagaren no el dugueren ací. [Al seu nebot:] El Pasqualet. El dugueren a una dona de este carrer que tamé li dien Vicenta Ballester [risses]. I ma mare com no venia el mes feia: “Pasqualet... -Pues jo ixé mes l’he fet. I diu: ja me’n recorde: allà està la dona de... -aquell home tocava el tabalet, no me’n recorde com li dien-, diu: que li diuen tamé Vicenta Ballester; què no li ho duria allí?”. I anà i li ho reclamà, i ella diu: “ai, és que jo tamé esperava dinés” [risses], i li ho donà, a poc a poc li ho tornà. I entonces diu: “li ho havia donat a Vicenta”, i diu: “ah, i jo ací esperant el jornal”. Ai, quantes coses hem passat! [30 min.] No se crega que...

Pues ja està. Què més?

A les fàbriques moltes xiques quan se casaven s’ho dixaven.

Totes no. Les de Foios sí, les que anaven d’ací a Foios sí... que jo me quedí assoles amb tres xiques. Les madrilenyes se n’anaren a València, que vivien allí dalt. Que entonces eren garroferes, lo que n’hi hava. I les d’ací la majoria se casaren... se quedaren. Només una o dos que era casà i tenia xiquets xicotets i no duia ni calces en hivern perquè no podia, ixa anà hasta que l’home vingué del servici militar [risses]. Saps qui era? Voro. I Reme, que era d’Alfara. Pobra xica s’ho passà mal.

I si tenien que donar de mamar o algo com ho feien?

Hombre, sí però la sogra se quedava el biberó. Pues no duia ni calces. Ara, que n’hi hava una d’ací de Moncà quan treballàvem en la fàbrica que ixa tenia... tampoc duia ni calces en hivern, i se quedava mig dia treballant, siguent que vivia en el carrer de Bétera perquè dia que no tenia ganes de que li pegara el sol. Dos passes que tenia. I la Canonja li digué (la Collita): “el sol li pega a Amparín, però a tu no”. Duia pa amb oli i sal en la butxaca i teixint teixint -tenia teixit mecànic, eh?, si haguera sigut com jo no haguera pogut- pues aquella con tal de fer hores i que li pagaren, aquella - en glòria estiga, que me perdone- pues això feia. “Ací les duc en la butxaca les calces”. “Xica, morena, no portes calces?”, pues allí feia un fred que pa què, saps?

Vicent.- Lo de mamar lo que sí que contava ma mare és que al tio sí que el portàveu a la fàbrica de mistos a que l’auela li donara de mamar.

-L’auela treballava quan el tio... en el 43, sí.

Vicent.- Ma mare, que és la més major, sí que la baixava a la fàbrica de mistos, li donava a mamar i el tornava a pujar.

-Jo tenia 8 anys, i als 9 anys me quedí a cuidar-lo a ell, la meua germana se n’anà a casa la padrina a servir, ma mare a treballar i jo amb el meu germà...

Vicent.- De ninyera.

-...i mon pare. Dos bíblies, si contàrem. Ara no dic res de la família de ma mare perquè pa què. Perquè ahí tamé n’hi havia... [risses]. Ahí tamé hi ha bíblia: una no, dos! Però vamos, s’apanyem. Ara s’apanyem bé.

Vosté sempre ha viscut per ací, a esta part de poble?

Baix a la carretera naixqué el meu germà, jo en el carrer Cervantes, en casa m’auela, i la meua germana tamé. El meu germà allí baix. I esta casa quan jo tenia 40 dies compraren el solar i l’han reformat 40 vegaes perquè conforme... mon pare feia lo que podia per... [els diners]

Aixina és que ara és quan està un poquet potable. I el mig solar està ahí tamé. Entràvem per la porta gran que era unes portes velles del matadero, enllandaes. Ja estaven totes podrides i un dia derrivaren una casa d'ahí i jo dic: "escolte, quan vol d'ixes portes? -I diu: ara li preguntaré al patrono". Me costaren 25.000 pessetes. I les ficàrem; allò no ho podíem arrastrar. I ací entràvem amb una porta, quan no entràvem per allí, ficà mon pare una porta que amb una punyà la tiraves a terra. Xicoteta. Hasta que... Ah, pues ahí he vist un paper que costà 7.800 pessetes, la porta ixa del carrer. Ho he vist ara en companyia de tot això. Mon pare fa... morí en el 62, pues... quants anys fa? 58. [35 min.] Feia poc que hauria ficat les portes. Ma mare en fa 28.

Ací no hi haurien moltes cases encara, no?, açò és una zona nova.

Mira, ahí eren garroferes tot. Ahí davant només estava ixa casa que està el primer piso i lo demás res. Garroferes.

Vicent.- Però hasta Massarrojos, eh? Hasta Massarrojos, jo ho he conegut tot d'albercoquers i garroferes. I d'ací pac avall hi haven soles tres cases però era assoles la coberta, lo de davant solar hasta que la gent...

Vicent.- I ací dalt són les pedreres de calç, perquè ací estaven tots els forns de calç. Tot era pedrera i s'extreia la pedra per a fer calç, que encara queden un parell de forns.

-Ara n'hi ha... la casa esta per dins està bé però la fatxà no diu lo que n'hi ha dins, i ara tots són bungalows lo que n'hi ha per ahí dalt. Aixina és que... mira si ha cambiado la cosa...

Vicent. A muntó, a muntó ha canviat...

-Pero vamos... Jo com no me banye ja està bé. Són cinc vegades: ara doble paret, ara no sé què, ara pa que no isca la humitat la xapem, ostras, i no sé... Conque ací... la meua germana a treballar però el meu germà i jo se l'hem tret, eh? Se l'hem tret... El meu germà ha fet totes les hores que ha pogut, pobret, i ara... Era marmoliste, i quan tancaren el taller se va traure auxiliar de la Fe i hasta que se jubilà estigué allí. Li agradava estar molt en els hospitals, li haguera agradat... Si haguérem pogut... no dic que haguera segut metge però al menos practicant li haguera agradat molt. En el hospital el volien molt, tots.

Sí, perquè possibilitats d'estudiar en aquells temps...

Aaaaaah... Mon pare quasi sempre estava parat, eh?, i no cobraven entonces. I l'auela als 58 anys la jubilaren, i jo pues a Foios. I quan entrí en València cobrava 200 pessetes. I quan me ficaren que vaig dependre i a estall pues lo que me treia. En Foios era això però anava a quedar-me assoles, que totes acabaven... En Foios de quant en quant mos donaven una paga doble, això és lo que mos feia un poquet de goig. Pues tot això, xiquets.

Bueno, i va tindre temps pa ser festera i pa fer vida...

Sí que he segut festera de la Mare de Déu, fa deu anys, sí. Fa deu anys. Ara li trac... Ah!

Vicent.- I en la fàbrica tamé fèieu la festa.

-Ah, en la fàbrica... En la fàbrica a cada any, quan venia el dia de la Mare de Déu trèiem els de cada secció, tres o quatre xiques, veníem loteria allí mateixa, uns paperets que rifàvem detergente pa... una vegà m'isqué a mi el detergente [risses], i tingué una alegria... I arreplegàvem algo i una quota que ficàvem, és quan el dia de la Mare de Déu anàvem a missa i

fèiem un refresc. Això tots els anys, però alcomençaren a anar-se'n ja les majors i es quedava poca gent, i vindre tota la... la Thatcher i el Carlos... Se acabó el carbón.